Po Luthrovem nastopu: med reformo in politiko

Po Luthrovem nastopu 1517. so se češki bratje znašli pred dvojim pomembnim vprašanjem. Prvo je izhajalo že iz mentalne razlike med pobudami, ki so k cerkveni reformi napotile wittenberškega profesorja, in tistimi, poglavitnimi za češke reformatorje. Luther je namreč črpal iz lastne subjektivne zavesti in želje novoveškega individuma po gotovosti odrešitve, ki da se zavoljo uklenjene volje izmika prav vsakomur, ne glede na množino in kvaliteto dobrih del posamičnika.

Češki bratje pa so stavili na ideji očiščenja obstoječe cerkve; slednje da temelji na »pravilnem« branju Svetega pisma in na ponovni uveljavitvi le-tega kot edinega odločilnega vodnika za vse bitje in nehanje vseh ter vsakogar na tem svetu. Kot udje ene Kristusove splošne cerkve so se, vsakdo med njimi, poleg sedanjosti šteli za vključene tudi v celotni njeni preteklosti od apostolov preko prednikejskih očetov, sholastike, Wycleffea in Husa do sodobnosti (Molnár 1948, 15).

Vprašanje je bilo torej umeščeno na zgodovinsko os srednji – novi vek in med mentalitetna pola tradicija – novatorstvo: Ali je nosilec reforme individuum ali institucija? Poteka reforma »od zgoraj«, s ponovno prilagoditvijo cerkvene strukture Svetemu pismu, in seže šele nato do vsakega posameznega vernika ali pa je reforma nujna posledica reformiranega posameznika?

Drugo vprašanje pa je bilo povezano z dejstvom, da po letu 1517 češki bratje niso bili več edino reformacijsko žarišče v Srednji Evropi. Zato so se

morali vprašati, ali naj vztrajajo pri svojih miselnih temeljih oz. kako naj se ravnajo do luteranskega gibanja, iz katerega utegne nastati cerkev, ki bo imela v družbi znatno drugačno mesto in vpliv, kot je to veljalo za češke brate.

V Luthru so češki bratje prepoznali predvsem nadaljevalca Husovega dela (Říčan 1956, 29). S tem se je okrepila reformna smer celo v Utrakvistični cerkvi, toda Lukáš Pražský je do nemške reformacije zavzel obotavljivo čakajočo držo. Slednja se je kmalu izkazala za neskladno z dinamičnim dogajanjem v češki bližini, kajti Luther je s svojimi nazori in ravnanjem sprožil dialog s češkimi brati o sebi in temeljih cerkvene reforme. Luthrovo stališče, da za kristjana ni najpomembnejše vprašanje, ali se pred hostijo klanja ali ne, je bilo za brata Lukáša malikovalstvo najhujše sorte. Enako močno je češke brate vznemirjal Luthrov resolutni poudarek na »zgolj milosti«, kar da lahko škodi cerkveni disciplini.

Kajpak tudi Luther ni bil brez pomislekov na račun čeških bratov. Ker brat Lukáš ni imel nobenega razumevanja za nujno potrebo duhovnikov, da bi obvladali biblične jezike, češki bratje svojih dušnih pastirjev niso pošiljali na univerze in tako ti niso znali ne hebrejsko ne grško, še latinsko ponavadi ne. Luther jim je zato očital pomanjkanje višje izobrazbe, češki bratje pa so šele po Lukáševi smrti začeli sistematično gojiti humanistično in teološko izobrazbo lastne duhovščine, kajti spoznali so, da slednja ni v mentalni opreki s pobožnim življenjem posameznega vernika, niti s Svetim pismom harmoniziranim delovanjem češkobratskih gmajn.

Poleg omenjenega je Luther postavil vprašaj tudi ob češkobratsko teologijo. Kot univerzitetni profesor je namreč menil, da češki reformatorji svojega nauka niso formulirali dovolj jasno. Zlasti zagatno se mu je zdelo vprašanje krsta odraslih, tj. drugega krsta ob vstopu med češke brate, pa tudi za celibat češkobratskih duhovnov ni kazal nobenega razumevanja. Do izmenjave nazorov je prišlo v letih 1522–1524, in sicer tako preko odposlanstva čeških bratov v Wittenberg kot preko korespondence in tiska. Dialog je bil na obeh straneh osredotočen na argumente, toda podan je bil s prijaznostjo in obojestranskim spoštovanjem (Říčan 1956, 30, prim. Rohde 2007, 31–78). Slednje ni bilo ne za češke brate in tudi ne za Luthra, kadar je dialoškega partnerja cenil in se ni čutil napadenega – spomniti velja na dialog z Erazmom Rotterdamskim o svobodni volji –, nič prav posebnega, bilo pa je nekaj drugačnega od tedaj običajne prakse. Le-ta je ponavadi namesto moči argumenta raje posegala po argumentu moči, pa naj je bil ta institucionalni (obtožbe herezije, kot je bilo npr. v Reuchlinovem sporu s kölnskimi katoliškimi »magistri našimi« v letih pred nastopom Martina

Luthra) ali neformalni (raba vsesplošne ironije, zasmeha, ki so si jo v *Pismih mračnjakov* privoščili nemški humanisti, da bi vplivali na zgodnje »javno mnenje« v učeni republiki zoper omenjene »magistre naše«).

Po letu 1524 so stiki med češkimi brati in Luthrom oslabeli. Morda je to pripisati velikim pretresom, ki jih je na Nemškem sprožila kmečka vojna (1525), zastran katere so češki bratje zmajevali z glavami nad Luthrovo strastno obsodbo puntarjev, misliti pa je, da so bili posredi tudi »notranji vzroki« v češkobratski cerkvi. Kajti le-ta se je morala odzvati na dotlej neznani ji vpliv cvinglijanstva ter na prekrščevalce.

Ideje züriškega reformatorja so med češke brate prišle preko treh nekdanjih katoliških menihov, ki so zaradi lastnega luteranskega verskega nazora zbežali iz Wrocława in bili nato sprejeti med češke brate. Michael Weisse, Jan Zeising (Čížek) in Jan Mnich so namreč med češkimi brati širili Zwinglijev simbolični pogled na Gospodovo večerjo. Cerkev se je tako znašla v navzkrižnem ognju različnih reformatorskih tokov, saškega in švicarskega, posamezni njeni člani so se pridružili prekrščevalcem na Moravskem: Jan Zeising je bil zato leta 1528 sežgan na grmadi v Brnu; Michael Weisse je ostal med češkimi brati in je v tridesetih letih znatno prispeval k proluteranski orientaciji češkobratske cerkve, Luther pa ga je zaradi njegovih cerkvenih pesmi imenoval kar »ein trefflicher deutsche Poet« (Vinkler 2006b, 17), poleg tega pa so svojo dejavnost oživili tudi Manjši bratje.

Weisse je leta 1531 v Mladi Boleslavi izdal nemško pisani češkobratski kancional *Ein new Gesangbuchlen*, ki je ali neposredno in/ali preko nemških kancionalov, ki so jih slovenski protestanti, zlasti Trubar, jemali za besedilno in glasbeno predlogo slovenskih tiskov, vplival tudi na tekstno-glasbeno podobo pesmaric »cerkve slovenskega jezika«.

Topogledno je recepcijo Weissejeve pesemske knjige beležiti najprej v *Enih duhovnih peisnih* (1563)[1] in nato v vseh kancionalih, ki so »dedovali« besedila iz omenjene pesmarice, zlasti v Dalmatinovem *Tem celem catehismu, enih psalmih (1584)* – le-ta je hkrati tudi najreprezentativnejša (zastran tekstne podobe, pravopisa in notacije) cerkvenoglasbena izdaja slovenskih evangeličanov 16. stoletja – in kancionalu Felicijana Trubarja z istim naslovom iz 1595.

1

V *Enih duhovnih peisnih* je najti pesem *Hvalimo Boga vsaki čas* (Trubar [1563] 2016, 80–83). Gre za najzgodnejši slovenski tiskani prevod pesmi

1 O avtorstvu pesmarice glej Vinkler 2006c, 542–49.

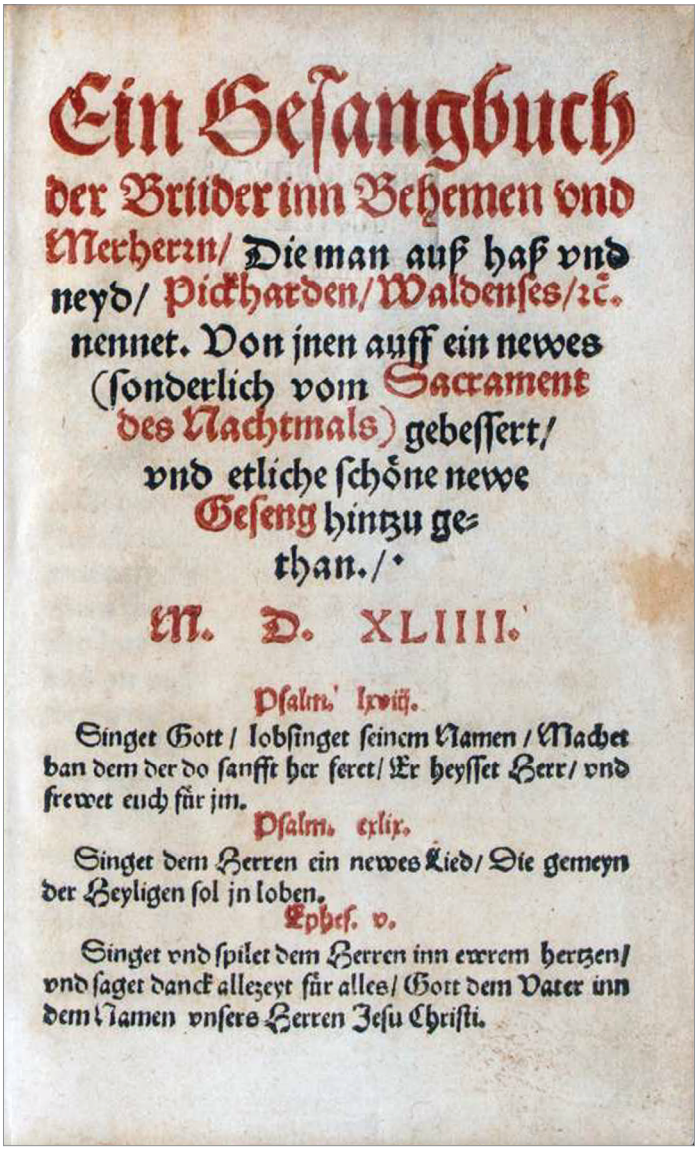

Ein Gesangbuch der Brüder inn Behemen vnd Merherrn/ Die man auß haß vnd neyd/ Pickharden/ Waldenses/ ꝛc. nennet. Von jnen auff ein newes (sonderlich vom Sacrament des Nachtmals) gebessert/ vnd etliche schöne newe Geseng hintzu gethan./

M. D. XLIIII.

Psalm. lxviij.

Singet Gott/ lobsinget seinem Namen/ Machet ban dem der do sanfft her feret/ Er heysset Herr/ vnd frewet euch für jm.

Psalm. cxlix.

Singet dem Herren ein newes Lied/ Die gemeyn der Heyligen sol jn loben.

Ephes. v.

Singet vnd spilet dem Herren inn ewrem hertzen/ vnd saget danck allezeyt für alles/ Gott dem Vater inn dem Namen vnsers Herren Jesu Christi.

Michael Weisse, Jan Roh, *Ein Gesangbuch der Brüder inn Behemen vnd Merherrn, Die man auß haß vnd neyd, Pickharden, Waldenses, &c. nennet,* 1544.

Lob sey dem allmechtigen Gott iz Weissejevega *Ein new Gesangbuchlen*. Dobesedni prevod pesmi v slovenščino je napravil tudi Jurij Dalmatin, in sicer pod naslovom *De adventu Domini. Pejsen od adventa*. Natisnjena je bila v Dalmatinovi pesmarici *Ta celi catehismus, eni psalmi* iz leta 1584, kjer je tudi notirana,[2] in v Felicijana Trubarja pesmarici z enakim naslovom (1595).

2

V isti pesmarici *Ene duhovne peisni* (1563) je natisnjena tudi pesem *Christus, naš odrešenik* (Trubar [1563] 2016, 116–19). Besedilni »pratekst« je *Canticum de passione Christi* iz 13. ali 14. stoletja (Čerin 1908, 180). Na njeni podlagi je nastala nemška pesem *Christus, der uns selig macht*, ki se z notacijo nahaja najprej v kancionalu *Ein new Gesangbuchlen*. Weisse je za svojo pesmarico, ki je bila v rabi med nemško govorečimi češkimi brati, iz češčine prevedel precej pesmi, ki so bile v istem kancionalu prvič ponovno izdane leta 1544 v Nürnbergu. Njihov izdajatelj in urednik je bil znameniti škof čeških bratov Jan Roh (Johann Horn), ki se je tudi sam trajno vpisal v češko slovstveno in kulturno zgodovino, in sicer poleg drugega s kancionalom *Písně chval božských* (1541). Preko številnih kasnejših izdaj Weissejevega kancionala je tako češkobratska češka tradicija duhovne pesmi vplivala na nemško (Čapek 1956, 205). Prevajalec v slovenščino ni znan, pesem pa je pod naslovom *Ta stari pasion: Patris sapientia* izšla tudi v Dalmatinovem *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1584), kjer je notirana in se notacija ujema z Weissejevo, in nato še v Felicijana Trubarja pesmarici z enakim naslovom (1595).

3

Nadalje je v *Enih duhovnih peisnih* najti pesem *Bug ye en vinograd neredil* (Trubar [1563] 2016, 126–30), ki je prevod nemške pesmi *Gott hat einen Weinberg gebaut*, kot jo je najti v prvi izdaji kancionala *Ein new Gesangbuchlen*. Prevod iste predloge je objavljen tudi v Felicijana Trubarja pesmarici iz leta 1595.

2 Glasbenozgodovinski in muzikološki vedi še ni uspelo ugotoviti izvora melodije pri Dalmatinu. Napev, ki ga navaja, je nastal v 15. stoletju in se je v stoletju reformacije pel na besedilo Luthrove pesmi *Gelobet siest du, Jesu Christ*, pri kateri je nemški reformator izvirni prvi kitici iz 14. stoletja dodal še kitice 2–7 (Vinkler 2006b, 88).

4

V isti pesmarici *Ene duhovne peisni* je izdana tudi prva znana slovenska tiskana poslovenitev nemške pesmi *O ihr Christen, seht an den König und Heiland* Michaela Weisseja iz *Ein new Gesangbuchlen*, in sicer kot *O, človik, gledai večniga tvoiga kralla* (Trubar [1563] 2016, 134–44). Prevod iste predloge je objavljen tudi v Felicijana Trubarja pesmarici iz leta 1595.

5

V razdelku *Enih duhovnih peisni*, ki obsega pesmi ob pogrebu, je natisnjena pesem *Pokopaimo mi tu tellu* (Trubar [1563] 2016, 169–71). Gre za dosleden prevod protestantske pesmi *Nun lasst uns den Leib begraben*, ki ji je Martin Luther 1540. zložil zadnjo (osmo) kitico, prvih sedem pa je nastalo po latinski pesmi *Iam moesta quiesce querela*[3] in po nemški pesmi *Nun lasst uns den Leib begraben* Michaela Weisseja (*Ein new Gesangbuchlen*, 1531). Sebastijana Krelja mlajši prevod iste Luthrove pesmi je pod naslovom *Nun lasst uns den Leib begraben etc., per Krellium* najti v *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1574), pod naslovom *Ena pogrebska pejsen, per Krellium* pa tudi v Dalmatinovem *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1584) in v Felicijana Trubarja pesmarici z enakim naslovom (1595).

6

Prevode iz Weissejevega kancionala *Ein new Gesangbuchlen* v *Enih duhovnih peisnih* zaključuje hvalnica *Hvalite Gospudi milostiviga* (Trubar [1563] 2016, 218–19), ki je poslovenitev pesmi *Danket dem Herrn, den er ist sehr freundlich*, in sicer v tekstni podobi, kot se nahaja v *drugi* izdaji kancionala *Ein new Gesangbuchlen* v ediciji Jana Roha iz 1544 (Čerin 1908, 221). Isto predlogo je svobodno prepesnil tudi Jurij Dalmatin; pesem je pod naslovom *Pejsen po jedi, skuzi J. Dalmatina* objavljena v *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1584) in Felicijana Trubarja pesmarici iz leta 1595.

Po smrti Lukáša Praškega: prevlada proluthrovske smeri med češkimi brati

Smrt Lukáša Praškega 1528. je dala češkim bratom možnost, da znova premislijo lastno mesto v horizontu reformacije in se morda naslonijo na močnejšo reformirano cerkev v bližini – na luteransko na Saškem. Mesto

3 Njen avtor je Avrelij Prudencij Klemens (348–405), ki ga je Luther štel za »enega najboljših in najbolj krščanskih pesnikov«.

škofa-sodnika je za Lukášem Praškim prevzel Martin Škoda, ki pa ni bil dovolj izrazita osebnost, da bi cerkev obdržal pri češki reformacijski smeri sui generis. Tako je že v dobrih treh letih po smrti L. Praškega proluteranska orientacija zabeležila praktično popolno prevlado: Luther je med češkimi brati obveljal za učitelja, ki da so ga verniki dolžni upoštevati in poslušati, kajti na novo da je odkril pomen Svetega pisma, tega pa so češki bratje od začetka lastnega obstoja kot cerkve stavili za »jedro krščanskega nauka in življenja«. Proluteransko orientacijo je podpiral zlasti Jan Roh iz Domažlic, kasnejši škof čeških bratov, ki je bil najprej izvoljen v svet četverice, nato pa je po M. Škodi prevzel mesto škofa-sodnika čeških bratov. Že leta 1531 je bil tako razglašen uradni odmik čeških bratov od spisov in teologije Lukáša Praškega, luteranski vpliv pa so pomagali krepiti tudi posamezni Luthrovi in Melanchthonovi učenci med češkimi brati (npr. Beneš Bavorinský).

Poleg Michaela Weisseja, Jana Roha, Mateja (Macha) Sionskega in Martina Michalca je bila najpomembnejša osebnost tega obdobja čeških bratov Jan Augusta (1500–1572). Ta je izhajal iz družine praških utrakvističnih klobučarjev in je ostal miselno celo življenje povezan s cerkvijo svojih staršev. O le-tej je menil, da bi utegnila prav pod Luthrovim vplivom postati zares reformirana cerkev. Med češke brate je stopil leta 1524, 1529. je postal diakon in bil nato leta 1531 posvečen za duhovnika. Že leto kasneje je postal član ožjega sveta in nato leta 1537 škof, po smrti Jana Roha pa je leta 1547 zasedel mesto prvega med češkobratskimi škofi, tj. škofa-sodnika.

Za Jana Augusto je bilo značilno, da je ves čas gledal »preko plotov« čeških bratov in si je tako prizadeval cerkev, ki jo je v drugi polovici lastnega življenja vodil, združiti z reformnim krilom Utrakvistične cerkve in tako ustvariti eno(tno) češko reformirano cerkev (Říčan 1956, 32). Kajti od Luthrovega nastopa je v Utrakvistični cerkvi čedalje jasneje razpoznati dva tokova – staroutrakviste, ki so vztrajali pri jihlavskih kompaktatih, si prizadevali za konformnost z le-temi in za kar najmanjše konflikte z Rimsko cerkvijo ter tako pripoznavali tudi podrejenost Utrakvistične cerkve Rimski, ter novoutrakviste oz. reformno krilo Utrakvistične cerkve. Slednje Luthrove reformacijske pobude pritegujejo vse močneje, četudi še naprej vztrajajo pri očiščujočem pomenu *izpovedi vere*, čistoti *krščanskega življenja posamičnika* in potrebi vero dokazovati z *dobrimi deli*; ti elementi so bili v Utrakvistični cerkvi in za Jana Augusto poglavitni. Češka znanost topogledno upravičeno meni, da pred »Komenskym Jednota ni imela človeka, ki bi enovitost češkega protestantizma dojemal tako intenzivno kot Augusta« (Říčan 1956, 33).

Johann Kleinhard, Johann Georg Balzer, *Jan Augusta*, 1758/1799.

V obdobju Jana Auguste se je Luthrov vpliv na češke brate kazal predvsem skozi spremembe v teologiji, v novem razumevanju državljanskih dolžnosti vernika in v povsem drugačnem mestu plemstva med češkimi brati, kot so ga modrokrvneži iz dežel sv. Václava imeli dotlej. Češki bratje so sprejeli Luthrova pogleda *sola gratia* in *sola fide* ter v svojo konfesijo kot jedro evangelija umestili odrešitev zgolj po Božji milosti in veri v Jezusa Kristusa.

Z veroizpovedno artikulacijo lastne teologije so se odzvali tudi na predložitev Augsburške veroizpovedi 1530. Zato sta Jan Roh in Jan Augusta ob pomoči Václava Mitmanka in drugih češkobratskih študentov, ki so študirali na tujih univerzah, napisala konfesijo. To sta nato češka plemiča Vilém Křinecký in Jindřich Domousnický, ki sta bila češka brata, v češkem rokopisu in s podpisi 12 baronov in 33 vitezov 14. novembra 1535 na Dunaju predala kralju Ferdinandu I. Češkobratska veroizpoved je v knjižni obliki prvič izšla leto kasneje, 1536., in sicer pod naslovom *Počet z viery a z učenie křesťanského, králi jeho milosti v Vídni podaný od pánuov a rytieřstva královstvie Českého, kteříž jsu z Jednoty Bratřie zákona Kristova, léta 1535*. Od tedaj do začetka prisilne pobelogorske rekatolizacije čeških dežel po novembru 1620 je češkobratska konfesija izšla kar šestnajstkrat, v štirih jezikih (češčina, latinščina, nemščina in poljščina) in številnih redakcijah (Müller III 1931, 413–23).

Po prvi izdaji 1536. je istega leta izšla še enkrat, že leta 1538 pa z Luthrovim predgovorom v Wittenbergu, in sicer v latinskem jeziku (*Confessio fidei ac religionis, Baronum ac Nobilium regni Bohoemiae, Serenissimo ac Invictissimo Romanorum, Bohoemiae etc. Regi, Viennae Austriae sub anno Domini 1535 oblata)*. Latinsko izdajo z Luthrovim predgovorom (*Praefatio doctoris Martini Lutheri in Confessionem Valdensium*) je v Tübingenu leta 1558 ponovil Peter Pavel Vergerij ml., ki je v knjižici pod naslovom *Testimonia* zbral tudi ekscerpte iz korespondence čeških bratov z Luthrom, Melanchthonom, Martinom Bucerjem in Wolfgangom Musculom, k češki konfesiji pa je sam napisal tudi predgovor. Nadaljnje izdaje so sledile leta 1561 (na podlagi slednje je izšel leta 1563 prevod v poljščino), 1564 (češka izdaja; le-ta je biblične citate Nove zaveze že jemala iz prevoda Jana Blahoslava, ki je kasneje predstavljal temeljni kamen *Kralicke biblije*), 1573 (Wittenberg, novi prevod v latinščino in nemščino; latinski prevod je bil delo nemškega filologa Ezroma Rüdingerja, ki je bil historiograf čeških bratov), 1574 (dve češki izdaji na podlagi zadnje redakcije latinskega besedila), 1575 (Basel, latinska izdaja), 1607 (češka izdaja s posameznimi popravki) in

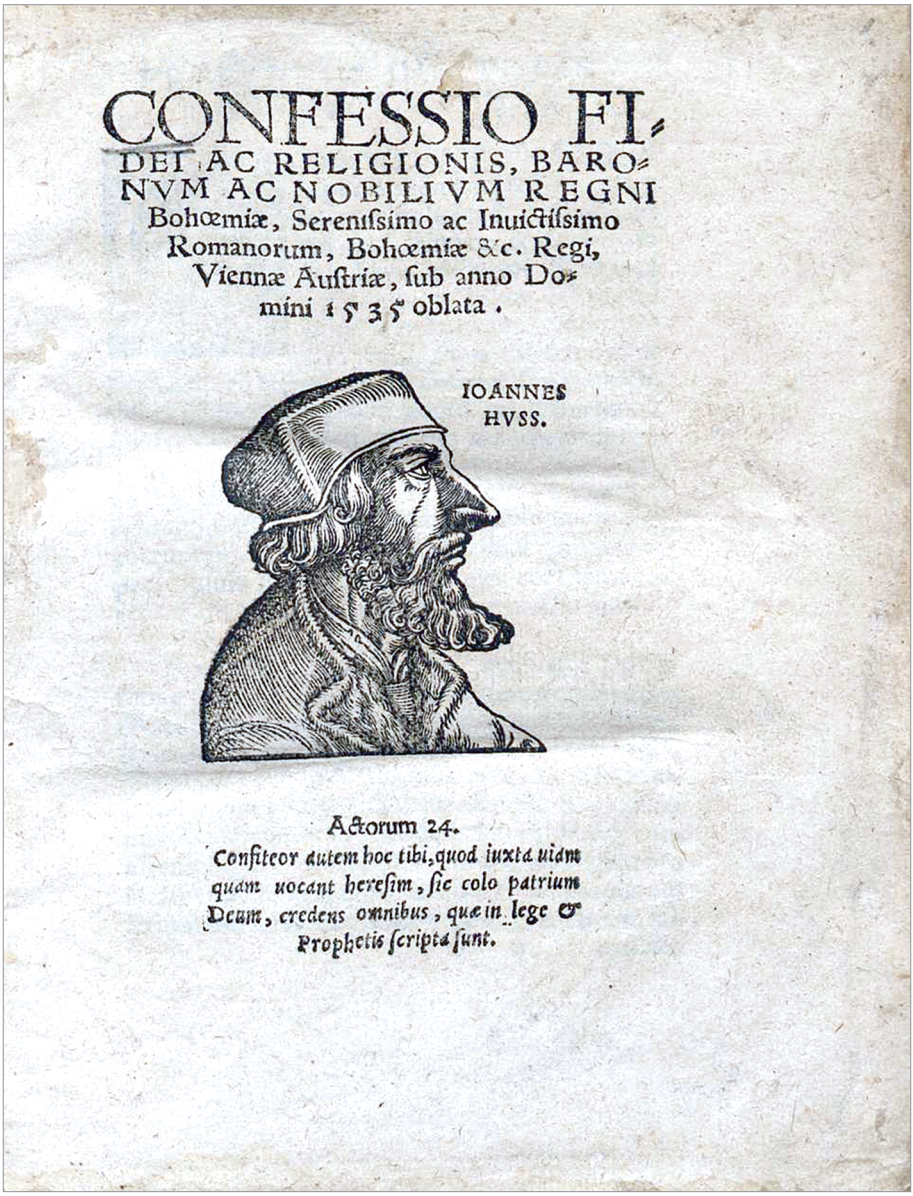

CONFESSIO FI-
DEI AC RELIGIONIS, BARO-
NVM AC NOBILIVM REGNI
Bohœmiæ, Serenissimo ac Inuictissimo
Romanorum, Bohœmiæ &c. Regi,
Viennæ Austriæ, sub anno Do-
mini 1535 oblata.

IOANNES
HVSS.

Actorum 24.
Confiteor autem hoc tibi, quod iuxta uiam
quam uocant heresim, sic colo patrium
Deum, credens omnibus, quæ in lege &
Prophetis scripta sunt.

Naslovna stran *Confessio fidei ac religionis, Baronum ac Nobilium regni Bohoemiae, Serenissimo ac Invictissimo Romanorum, Bohoemiae etc. Regi, Viennae Austriae sub anno Domini 1535 oblata.* Knjigo je z lastnim predgovorom 1538. v Wittenbergu izdal Martin Luther, ponovil pa dvajset let kasneje Peter Pavel Vergerij.

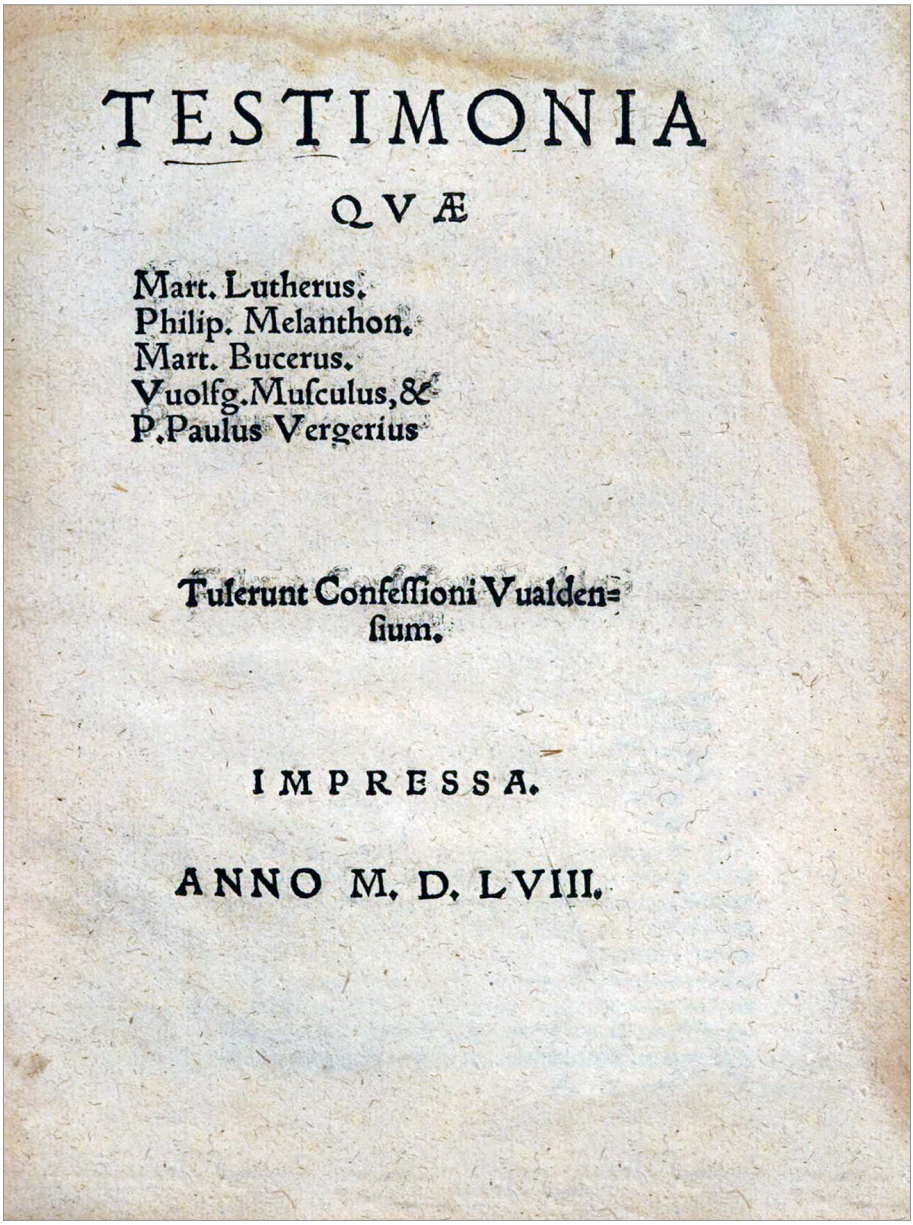

TESTIMONIA

QVÆ

Mart. Lutherus.
Philip. Melanthon.
Mart. Bucerus.
Vuolfg. Muſculus, &
P. Paulus Vergerius

Tuſerunt Confeſſioni Vualden=
ſium.

IMPRESSA.

ANNO M. D. LVIII.

Peter Pavel Vergerij, *Testimonia, quae Mart. Lutherus, Philp. Melanthon, Mart. Bucerus, Wolfg. Musculus et P. Paulus Vergerius tulerunt Confessione Waldensium*, 1558.

1612 (Herborn, izdaja novega latinskega in nemškega prevoda češkega izvirnika) (Říčan 1951, 113).

V lastno konfesijo so češki bratje zapisali naslednjo formulacijo nauka o opravičenju zgolj po veri:

> *VI. O Kristusu Odrešeniku in o opravičenju skozi vero vanj*
>
> Šesta glavna točka krščanskega nauka pri nas je polna in živa vera v Gospoda Jezusa Kristusa in v opravičenje po tej veri. Kajti nadvse gotovo je, da po padcu v raju nihče od ljudi ne more priti k miru z Bogom ter biti osvobojen iz suženjstva grehu, smrti, hudiču in pogubljenju, razen po posredniku med Bogom in ljudmi, Jezusu Kristusu, ki je zavoljo svoje žrtvene smrti, sam svet in nedolžen, plačal vse naše dolge, s svojo krvjo umil našo umazanost, s svojo smrtjo premagal našo smrt in nas more obdarovati s pravičnostjo in življenjem, kajti od Boga je storjen v modrost, pravičnost, posvečenje in odkupitev (1 Kor 1,30).
>
> [...]
>
> 5. O zakladu opravičenja in odrešitve, živi in opravičujoči veri v Kristusa na podlagi Pisma verujemo, da noben človek po lastni volji z lastnim telesom in krvjo ne more prejeti ter dobiti opravičenja ...
>
> *VII. O dobrih delih in krščanskem odrešenju*
>
> Verujemo tudi, da so ljudje po veri v Kristusa Jezusa opravičeni zastonj, po milosti Božji, brez vseh lastnih del, in tako Bogu ljubi; morajo pa nato pridno vršiti dobra, od Gospoda Boga zapovedana dela ter vsakdo po svojem stanu, redu, starosti in poklicu z njimi dobro služiti Bogu (1 Kol 1,10), kot pritiče evangeliju (Fil 1,27). Kajti tako je apostolom naročil Gospud: »Učite jih izpolnjevati vse, karkoli sem vam zapovedal.« (Mt 28,20) (Říčan 1951, 136–37, 141)

Jan Augusta je skušal Luthrov preboj o opravičenju zgolj po milosti in veri kar najbolj zasidrati tudi med svoje verske sobrate. To je pogosto počel ne brez bodice proti duhovnikom Utrakvistične cerkve, ki da skrivajo to glavno evangelijsko dobro novico in temelj vere, menda pogosto celo iz nečastnih pridobitnih razlogov. Augusti je pri prizadevanju teologijo čeških bratov postaviti tesno ob Luthrovo teološko misel o milosti in veri

sekundiral Beneš Bavorinský, češki bratje pa so se pod njunim vodstvom tudi v nauku o zakramentih prilagodili Luthrovim pogledom. Dotlej so sicer ne v enakem pomenu kot Rimska cerkev pripoznavali sedem zakramentov, poslej pa le dva – Gospodovo večerjo in krst. Poleg tega so se pod Luthrovim vplivom počasi znebili zadržkov do poroke, kajti Augusta je 1535. v pridigi o zakonskem stanu poudaril, da je družinsko življenje nekaj dobrega, da slednjega ni treba zametati na račun celibata in askeze ter da je treba biti za družinsko srečo in otroke hvaležen.

Izjemno pomembna sprememba »kurza« pa se začne med češkimi brati dogajati po natisu dela z naslovom *Kniha o pravém náboženství* (1543) izpod peresa Beneša Bavorinskega. Temeljna ugotovitev te knjige je namreč, da pot kristjana ne pomeni puščavniške ločitve od družbe in tudi ne zahteva socialne obstranskosti, temveč vodi sredi posameznikovih bližnjih ter da je srž krščanskega življenja v tem, da vsak vernik sledi Bogu z marljivim izpolnjevanjem državljanskih dolžnosti, tudi s sodelovanjem v mestni in deželni upravi. In celo s prevzemanjem vojaških poveljniških funkcij, kot so tedaj pritikale plemiškemu stanu.

Slednje je bil komaj predstavljiv premik glede na 15. stoletje, ko so se češki bratje odločno otepali vsakega sodelovanja v mestni upravi, kot mestni sodniki, svetniki ali biriči, bognedaj rablji, celo prisege meščana-priče pred sodiščem so se branili, takisto pa do brata Beneša Bavorinskega ni bilo niti misliti, da bi se poprijeli poklica najemniškega vojaka, orožarja ali trgovca z orožjem.

Sprememba, ki jo je Bavorinský uspešno uveljavil med svojimi sobrati, je kajpak razložljiva s tedanjo vojaško in politično situacijo v Srednji Evropi. Tesno je namreč povezana s »turško silo«, ki je povzročila, da so tedaj tudi najmirnejši med najkrotkejšimi, med njimi Erazem Rotterdamski, pozivali na preventivno vojno zoper mohamedanske Turke, zlasti po Sulejmana Veličastnega obleganju Dunaja 1529., ko so turške plenilske čete ob Donavi prodrle nič manj kot do Regensburga in nagnale velik strah v kosti celo meščanom v Strassburgu, bernski mestni očetje pa so nekaj let kasneje, 1543., v znak spokornega življenja in v želji ponovno prejeti Božjo milost zoper Turke prepovedali vsak ples, glasno muziko in vsakršno javno veselje (prim. Vinkler 2011, 31–44, 63)

Erazem je bil svojim sočasnikom znan kot nebojevit človek, toda tudi kot »homo per se« in kot prodoren ter ugleden humanist, ki v sporih ne pritrkuje nobeni strani in ga nihče tudi ne more (pod)kupiti. Zato je bila teža njegove besede zastran »Turkov« znatna, do »turškega vprašanja« pa je

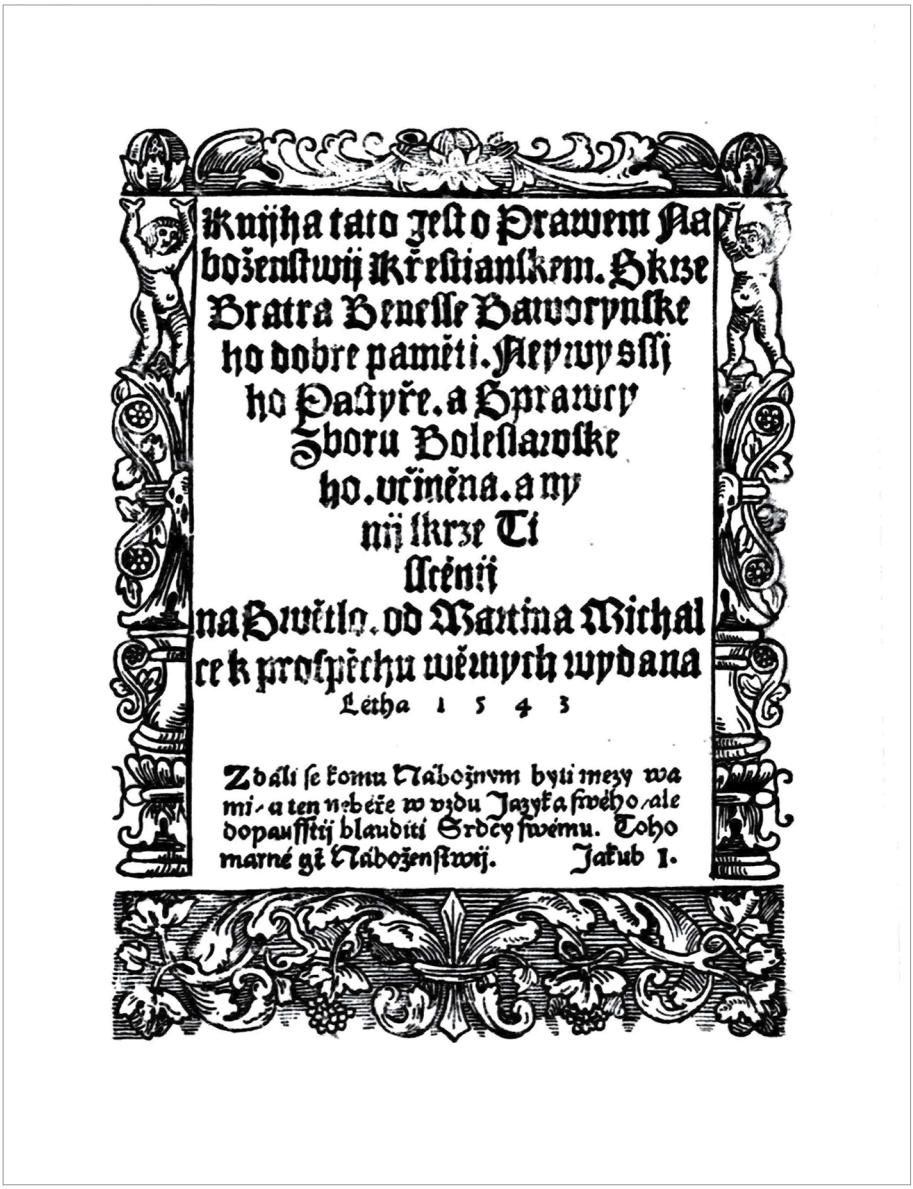

Knijha tato jest o Prawem Na
boženstwij Křestianskem. Skrze
Bratra Benesse Baworynske
ho dobre paměti. Neywyssj
ho Pastyře. a Sprawcy
Zboru Boleslawske
ho. učiněna. a ny
nij skrze Ti
sscénij
na Swětlo. od Martina Michal
ce k prospěchu wěrnych wydana
Létha 1543

Zdáli se komu Nábožnym byti mezy wa
mi, a ten nebéře w vzdu Jazyka swého, ale
dopausstij blauditi Srdcy swému. Toho
marné gt Náboženstwij. Jakub I.

Beneš Bavorinský, *Kniha o pravém náboženství*, 1543.

zavzel nekoliko drugačno stališče, kot ga je predvsem v spisu *Vom Kriege wider die Türken* (1529) artikuliral Luther. Dojemljivi učenjak se je kljub svoji dosledni posredujoči in spravljivi drži do vseh ter (skoraj) vsega od svojega izhodiščnega pacifizma miselno prikopal do potrebnosti obrambne vojne proti Turkom, ki pa naj sledi šele tedaj, ko so izčrpane vse nevojaške možnosti.

V svojem spisu *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo* (1530), ki je nastal kot odgovor na Luthrov *Von Kriege wieder die Türken*, je zavzel precej bolj realistično, tuzemsko stališče kot Luther, kajti Erazmova misel je zastran obrambe pred turško vojsko prosta vsega Luthrovega eshatološkega razumevanja vojne s Turki kot boja proti »dednemu sovražniku krščanske vere«:

> Koliko je bilo že hudega morjenja, s katerim so [Turki], barbarsko pleme neznanega izvora, stiskali kristjane? Koliko zaselkov, otokov in pokrajin so že izpulili izpod krščanske oblasti? Situacija se je obrnila tako, da se zdi, da bo, če nas ne obrani Božja desnica, kmalu zaseden še preostanek krščanskega sveta, kajti poleg tega, da moramo zaradi našega krščanskega občestva to nesrečo šteti za skupno zlo, se nam more pripetiti, da bomo na koncu vsi potegnili enako kratek konec. Če gori pri sosedu, je ogrožena tudi vaša imovina, predvsem pa je v nevarnosti cela vas, če požar zajame katero od najmanjših koč. Zato je treba priteči na pomoč. (Delumeau 1999, 99.)[4]

Erazmova beseda je imela takrat precejšnjo težo, humanist pa je navedene vrstice napisal najbrž tudi zato, ker je bil v pisemskem stiku z avstrijskimi, ogrskimi in poljskimi učenjaki, pa morda tudi zato, ker ga je krog okoli cesarja Karla V. nagovoril, naj se javno odzove na Luthrov defetizem. Sta pa oba, tako Luther kot Erazem, soglašala, da ga ni boljšega recepta za odvrnitev turške sile, kot je s ponižnim kesanjem utolažiti Božjo jezo.

Kolesa zgodovine v 16. stoletju namreč še niso v celoti sukale bolj ali manj racionalne odločitve na bojnem polju, vojna sreča, spretnost in pogum vojščakov, temveč po malem, toda odločilno še vedno Vsevišnji.

4 Pri pripravi pričujoče monografije za izdajo sem imel pri roki popolno digitalizirano verzijo integralnega izvirnega tiska pod signaturo 999/Hist.pol.4185, ki jo je pripravila Staatliche Bibliothek Regensburg (Münchener DigitalisierungsZentrum, Digitale Bibliothek, VD16 E 3652): http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb11098764-7.

Češki bratje prvič na politični šahovnici – I. šmalkadska vojna in njene posledice

Obrat čeških bratov od pacifizma k sodelovanju v vojaških opravilih je tudi prinesel, da češkobratski avtorji ob turški nevarnosti pred vrati Srednje Evrope niso več izpostavljali teže etičnih in moralnih zadržkov, ki jih more kristjan imeti do bojevanja in ubijanja na bojnem polju ter so bili do konca 15. stoletja v samem jedru češkobratskega razmišljanja »posvetnih rečeh«.

Za kasnejše mesto te češke reformirane cerkve v češki družbi je bil tak obrat-umolk odločilnega pomena. Kajti poleg njega in usmeritve čeških bratov k družbi se je skupaj z obojim zgodila še ena pomembna prelomnica – sprememba položaja plemstva v cerkvi. Oboje pa je v zadnjih desetletjih pred začetkom tridesetletne vojne (1618) cerkev čeških bratov preko njenih poglavitnih političnih predstavnikov potegnilo v nevarno politično igro reformirane, toda po mnenju katoličanov krivoverske cerkve proti katoliškemu deželnemu vladarju iz družine Habsburžanov.

Zavoljo tega so bili češki bratje po zmagi cesarske armade in vojske katoliške lige na Beli gori pod dvakratnim naletom katoliških zmagovalcev. Bili so dvoji uporniki: reformirana cerkev, ki da se je že od druge tretjine 15. stoletja puntala zoper rimski katolicizem in se ni držala niti koncesij nekatolikom, za češke dežele dogovorjenih v kompaktatih, ter hkrati poglavitni politični puntarji zoper katoliškega češkega kralja Ferdinanda II. Zato se je najhujši srd pobelogorskih zmagovalcev zoper reformirane cerkve znesel prav nad njimi.

Plemstvo, ki je bilo med češkimi brati še v dobi Lukáša Praškega malodane zgolj tolerirani nebodigatreba, je pod Janom Augusto odločno zasedlo pomembne položaje. Čeprav so češkobratski teologi še vedno opozarjali na duhovne nevarnosti, ki da so povezane tako z modrimi kot z močnimi v družbi, pa so češki bratje plemiče poslej šteli za poseben in pomemben stan v cerkvi, ki ga niso potiskali za neizobražene in revne, kot so to počeli še pod Lukášem Praškim. Uveljavitev plemstva v prednjih vrstah češkobratske cerkve je signaliziral množični krst slednjega v Boleslavi 1530., s spremembo plemiškega položaja med češkimi brati pa le-to od tridesetih let 16. stoletja dalje prevzema mesto političnih branikov pravic čeških bratov v javnosti. Prvi med temi plemiči je bil Kunrát Krajíř s Krajka, eden poslednjih pa znameniti Peter Vok, »vladar« z Rožmberka (Pánek 2010, 109–110).

Politična opora, ki so jo češkobratski cerkvi nudili njeni plemiški udje, je bila v letih 1525–1564 še kako pomembna. Na češkem tronu je namreč jagelonska vladarja Vladislava II. (1471–1516) in Ludvika II. (1516–1526) nasledil

katoliški Habsburžan Ferdinand I. (1526–1564). Le-ta je bil prvi voljeni kralj svetováclavske krone, ki je poskušal sistematično omejevati privilegije nekatoliških plemiških družin (prim. Kohler 2017, 147–49), kot so se okrepili za časa husitske revolucije, in uvajati absolutizem. Eden od topoglednih ukrepov je bilo zlasti prizadevanje Utrakvistično cerkev, katere delovanje je bilo sankcionirano z jihlavskimi kompaktati, počasi zopet povsem »sinhronizirati« z Rimsko cerkvijo. Zato so se pod političnim in upravnim naletom vladarja znašli »odkloni« – nekonformne smeri utrakvizma, predvsem pa češki bratje.

Ferdinand je imel na začetku malo vladarskega zamaha zoper češke brate. V deželah sv. Václava je namreč vladal stanovski monarhiji, kjer so imeli glavno politično besedo veljaki v deželnem zboru. In ti so znali svoje bolj ali manj pošteno priposestvovane privilegije braniti brez vseh skrupulov. Zato se je naslanjal predvsem na diplomatsko spretnost in na izigravanje staroutrakvistov proti češkim bratom, novoutrakvistom in evangeličanom. Držal se je načela, da se kompaktati nanašajo (in torej ščitijo) le na utrakviste in na nikogar drugega poleg njih. To je pomenilo, da so bili tako novoutrakvisti kot češki bratje in evangeličani *de facto* tolerirani le ob dovolj veliki politični moči lastnih plemiških sobratov napram kralju, in še to samo na njihovih posestih oz. znotraj ugodnih mestnih privilegijev, sicer pa so bili vsi reformirani verniki razen utrakvistov *de iure* onstran zakona. Slednje osvetljuje tudi prizadevanje nekatoličanov in hkrati neutrakvistov za cesarsko sankcijo splošne verske svobode v Češkem kraljestvu, ki se je 9. julija 1609 artikulirala v *Majestatnem pismu* Rudolfa II.

Ferdinandu so pri prizadevanju izkoreniniti vse versko življenje v Češkem kraljestvu, ki ni bilo Rimske cerkve, priskočile na pomoč razmere v Reichu. Češkobratski plemiči so se namreč udeležili prve šmalkaldske vojne (1546–1547), v kateri se je Ferdinandov brat, cesar Karel V. spoprijel z nemškimi evangeličanskimi knezi in mesti, češki bratje pa so se konflikta udeležili – na evangeličanski strani. Cesarjeva zmaga v Nemčiji je dala tudi njegovemu bratu na Češkem priložnost udariti zoper reformirane stanove, proti katerim je posegel z nekaj usmrtitvami, z ukinitvijo posameznih mestnih privilegijev ter z zaplembami plemiških posesti. Vse to bi moglo biti za igro češkobratskega plemstva na evangeličanski strani reichovske politične in vojaškje šahovnice dovolj resno opozorilo; v prvi šmalkaldski vojni so bili tako na Češkem kot Nemškem in takisto na katoliški kot evangeličanski strani prepleteni politični ter verski interesi vseh strani. Enako je bilo pred letom 1618. V letih pred izbruhom

tridesetletne vojne se je vse bolj kazalo, da topogledni zgodovinski spomin češkobratskega plemstva ni bil posebej dolgega trajanja, čeprav se je cerkev zaradi sodelovanja v evangeličanski vojni proti cesarju v številnih mestih znašla neposredno po kraljevim pritiskom (Litomyšl, Brandýs nad Labem, Turnov). Še več: Ferdinand je nameraval češkobratsko plemiško podporo nemškim evangeličanom in Karlovo zmago nad njimi kapitalizirati tako, da bi češke brate na Češkem povsem zatrl. Zato se je spravil na samo vodstvo cerkve in v letih 1547 in 1548 sprejel številne ukrepe, ki naj bi češke brate na Češkem (ne na Moravskem, kajti moravski reformirani stanovi se prve šmalkaldske vojne niso udeležili) iz organizirane, delujoče cerkve raztolkli v množico preplašenih vernikov, te pa razgnali širom po svetu in tako končali delovanje v njegovem kraljestvu.

Najpomembnejši politični in upravni ukrep je bila ponovna oživitev *Svetojakobskega mandata*, ki ga je kralj Vladislav II. Jagelonski zoper češke brate izdal 10. avgusta 1508 na podlagi razglasitve na svetojakobskem deželnem zboru v Pragi 25. julija istega leta. Mandat je imel sedem točk:

1) Najprej: vse pikartske[5] gmajne in zbori, javni in tajni, naj se ustavijo, uničijo in za tem popolnijo z zanesljivimi ljudmi; če gre za cerkve ali samostane, kjer so se shajali, naj se le-ti zapro, takisto naj ne bo na nobenem mestu dopuščeno, da bi se shajali, ne po hišah, ne po mestih in sploh nikjer, kjer so se imeli navado shajati.
2) Vse nauke in pisanja, ki obsegajo njihove zmote, naj bodo pisanja javna ali tajna, je treba ustaviti in uničiti; vse njihove knjige, tiskane ali v rokopisu, je treba sežgati in noben baron, vitez ali mesto ne sme dopustiti, da bi se pod njegovo oblastjo takšne knjige, traktati ne pisali, ne tiskali in ne prodajali; kdorkoli bi jih kam prinesel in bi bile pri njem najdene, naj se ostro kaznuje po presoji deželnih sodnikov.
3) Od tega dne naprej je treba ustaviti njihovo slavljenje in podajanje Gospodove večerje, kot ga izvršujejo, enako velja za krst in poroko; vse to je treba ustaviti in nikjer več dopustiti; te zakramente jim odslej podaja duhovnik iz Utrakvistične cerkve, ki si ga bodo izbrali.

5 Pikarti je bilo v čeških deželah v 16. stoletju eno od poimenovanj za češke brate oz. splošno za heretike. V slednjem pomenu so izraz rabili tako katoličani kot reformirani kristjani.

4) Vsi njihovi učitelji in voditelji, ki jim pridigajo in jih vodijo k tem zmotam ter učijo, morajo biti predani utrakvističnim duhovnikom, da se popravijo. H katerikoli strani dotični prestopi, po te strani duhovniških pravilih se mora ravnati in popraviti, in to zares takoj. Če pa se ne bodo hoteli popraviti, tedaj jih je treba dati pod oblast in v kaznovanje gospodu najvišjemu grajskemu grofu [purkrabí, Burggraf] praškemu, pod kraljevsko moč, in gospod najvišji grajski grof naj z njimi opravi po navodilih baronov in plemičev deželnega sodišča kot pri drugih rečeh, ki jih zadeva postava Njegove milosti, kralja.

[...]

7) Navadne pikartske vernike vseh stanov naj k popravi in prenehanju njihovih zmot na moder način vodijo utrakvistični duhovniki; baroni, plemiči, Pražani in druga mesta naj z duhovniki zasedejo fare, ki bodo izpraznjene, in naj župnikom pustijo dohodek s fare; če za vse cerkve ne morejo najti župnika, naj en župnik upravlja šest far, lahko tudi več ali manj, kolikor se le lahko organizira, za vsako faro naj ima seznam vernikov, ti pa naj hodijo v cerkev in na pridigo ter naj se od teh duhovnikov učijo vere. (Molnár, Rejchrtová in Rejchrt 1977, 139–40.)

S Svetojakobskim mandatom je bila češkobratski cerkvi prepovedana vsa dejavnost: bratje so bili prisiljeni v konverzijo v Utrakvistično cerkev ali pa sta jim grozila sodni pregon in dolgoletna ječa. Eden od Ferdinandovih ukrepov je bil tudi zapor za Jana Augusto aprila 1548, ki je bil nato na Praškem gradu mučen, da bi razkril svojo domnevno udeležbo v zaroti s saškim volilnim knezom Johannom Friedrichom I. (1503–1554) proti kralju Ferdinandu. Obtožba je temeljila na Augustovih stikih z Wittenbergom (Augusta je bil poleg ostalega prevajalec Luthrovega spisa *Wider Hans Worst,* 1541, v češčino), toda tudi pod silo torture Augusta ni priznal ničesar. Ker se ni hotel odreči lastni veroizpovedi in prestopiti k utrakvistom, je bil nato škof-sodnik čeških bratov za 16 let vržen v ostro ječo na kraljevskem gradu Křivoklát. Toda češki plemiči, npr. Jaroslav s Pernštejna, si niso želeli nakopati odkritega spora z lastnim kraljem in zato izvajanju Svetojakobskega mandata niso nasprotovali. Tako so se pod udarom znašle tudi češkobratske gmajne na Vzhodnem Češkem – Kunvald, Žamberk, Rychnov idr. Ker pa se češki bratje niso želeli odpovedati lastni veri, so bili leta 1548 iz čeških mest, ki so po šmalkaldski vojni pripadla češkemu kralju Ferdinandu, izgnani, in sicer z ukazom, da morajo zapustiti češke dežele.

Tako se je osemsto čeških bratov izselilo v Vzhodno Prusijo. Tam jih je kot koloniste sprejel vojvoda Albrecht Pruski (1490–1568),[6] ki pa jim je za naselitev postavil pogoj, kot so ga formulirali evangeličanski teologi in pridigarji: češki bratje so se morali priključiti deželni evangeličanski cerkvi. To jim je praktično onemogočalo ustanavljati lastne češkobratske gmajne.

Na pomoč jim je priskočil znameniti Luthrov »učenec«, evangeličanski teolog, pridigar, pesnik[7] in škof Pavel Speratus (1484–1551). Ta je češke brate in njihovo gostoljubnost za trpeče v Kristusu spoznal četrt stoletja prej, ko je deloval kot luteranski pridigar v Jihlavi in je bil zaradi svojih pridig leta 1523 izgnan iz Moravske. Sedaj, ko je bil škof v Kwidzynu ob spodnji Visli, je dosegel, da so bile izvirne omejitve zmanjšane in so si češki bratje lahko organizirali svoje gmajne, ti prvi češki reformirani verski emigranti pa so živeli predvsem med poljskimi Mazuri (Kwidzyn, Dąmbrówno, Gardeja, Nidbork, danes Nidzica, Działdowo).

Češki bratje, ki so se kot verski izgnanci priselili v Vzhodno Prusijo, pa so bili vključeni še v eno zgodovinsko dogajanje, ki odraža večplastnost in raznolikost protestantskega duhovnega fenomena v 16. stoletju. Proti svoji volji so se znašli sredi osiandrovske kontroverze.

Šlo je za resen spor med Andreasom Osiandrom st. (1498–1552) in luteranskimi teologi praktično celotnega nemškega prostora, ki so zagovarjali

6 Vojvoda Albrecht je tisk hrvaških knjig v Bibličnem zavodu v Urachu podprl s 100 renskimi goldinarji (Trubar 2015, 115–21).

7 Speratus je znan po sodelovanju z Martinom Luthrom pri sestavljanju prve luteranske pesmarice, *Achtliederbuch* (1524). Ta je obsegala osem pesmi: štiri so bile Luthrove, tri Speratove in ena Justusa Jonasa. V svetovno glasbo se je trajno vpisal z besedilom pesmi *Es ist das Heil uns kommen her*, ki je verjetno prvo luteransko pesemsko besedilo, ki poudarja Luthrovo misel o odrešitvi po veri. Tudi slovenska književnost 16. stoletja je povezana s Speratom. V Trubarjevem prvem samostojnem kancionalu (*Eni psalmi, ta celi catechismus*, 1567) je objavljena pesem *Starih slovanskih Deset zapovedi, preprosto sestavljenih in na hitro popravljenih*. Pesemsko besedilo, ki ga je na tem mestu uporabil Trubar, sodi med slovenske cerkvene pesmi predreformacijske dobe. Na slednje opozarja naslov, pa tudi dejstvo, da besedilu med nemškimi protestantskimi pesmimi ni najti predloge (po vsebini jo je mogoče primerjati edinole z Luthrovo pesmijo *Mensch wiltu leben seliglich*). Melodija je bila najprej priobčena ob pesmi *Es ist das Heil uns kommen he*r (s podnaslovom *Ein lied vom gesetz und Glauben gewaltiglich mit göttlicher Gschrift verlegt*) Paula Sperata v *Achtliederbuch* (Nürnberg 1524). Trubarjeva notacija se ujema z notirano izdajo v *Achtliederbuch* 1524 in v kancionalu Johanna Waltherja *Geystlich Gesank-Buchleyn* (Wittenberg 1524). Pesem je bila izdana tudi v *Tem celem catechismu, enih psalmih* (Trubar [1574] 2006, 246–48), v Dalmatinovem *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1584) ter v pesmarici Felicijana Trubarja z enakim naslovom iz leta 1595. Johann Sebastian Bach je v letih 1732–1735 na Speratovo besedilo zložil kantato BWV 9 z istim naslovom.

Matteo Borgorelli, *Renesančna predelava gradu Přerov nad Labem*, 1563 (foto Petr Vilgus, Wikipedia).

filipistično smer luteranstva. Nesoglasje je zadevalo predvsem Osiandrov pogled v traktatu *De Justificatione* (1550) o preostajanju oz. prebitku Kristusove opravičujoče božanske imanence v verniku; ta Osiandrov pogled je bil v opreki z Luthrovim poudarjanjem opravičenja zgolj po veri. Osiander je bil ugleden luteranski teolog prve generacije reformatorjev. Poleg Luthra, Zwinglija, Melanchthona, Bucerja, Jonasa, Brenza, Hedia in Agricole je bil prisoten na marburškem kolokviju (1529), bil je zraven ob predložitvi Confessio Augustana Karlu V. na državnem zboru v Augsburgu (1530) in ob podpisu Šmalkaldskih artikulov (1531). Po augsburškem interimu (1548) je moral iz Nürnberga v Wrocław in nato v Königsberg (1549), kjer je postal profesor na novoustanovljeni univerzi. Spor med njim in ostalimi nemškimi teologi se je končal po smrti Osiandra in njegovega plemiškega zaščitnika, vojvode Albrechta (1568), češki bratje pa so bili vanj vpleteni na Osiandrovi strani, in to zaradi lastnega izvirnega teološkega pogleda, ki temelj opravičenja posamičnika ni videl vedno in samo v zgolj veri kristjana. Po Albrechtovi smrti in prevladi filipizma so postali v Vzhodni Prusiji nezaželeni, zato so se odselili na Poljsko (Říčan 1956, 41).

Matteo Borgorelli, *Cerkev spreobrnitve sv. Pavla (kostel Obrácení sv. Pavla)*, Brandýs nad Labem, 1541–1542 (foto Michal Kmínek, Wikipedia). Isti arhitekt je v Brandýsu nad Labem izvedel tudi predelavo gotskega gradu v renesančno stavbo ter renesančno predelavo gradu Přerov nad Labem.

Na začetku petdesetih let 16. stoletja se je vojaško-politična situacija v nemškemu delu Reicha podobno kot po prvi šmalkaldski vojni prezrcalila v češke dežele. Ko so po letu 1552 v drugi šmalkaldski vojni nemški reformirani stanovi osvojili politično in vojaško pobudo nad cesarjem Karlom V., so tudi češki plemiči z večjo vnemo nastopili v obrambo verskih pravic čeških bratov. Že pred tem, 1550., je moravski hetman Václav z Ludenic, nekdanji češki brat, z odločnim nastopom na moravskem deželnem zboru v Brnu preprečil Ferdinandovo omejevanje verske svobode, kot se je dotlej na Moravskem že ukoreninila v vsakdanjem verskem življenju. V Brandýsu nad Labem pa je Arnošt baron Krajíř najel italijanskega arhitekta Mattea Borgorellija (1510–1572), ki je v letih 1541–1542 za češke brate načrtoval in zgradil »veliki zbor«, novo cerkev Spreobrnitve sv. Pavla (kostel Obrácení sv. Pavla). Ta je postala v pobelogorskem obdobju rimska cerkev in je bila predelana skladno s tedaj predvladujočim srednjeevropskim katoliškim likovnim barokom (zvonik je bil dozidan 1753), toda izvirno je bila največja cerkev čeških bratov v čeških deželah in prva renesančna samostojno stoječa cerkev v Srednji Evropi. Odprt je bil za veliko noč 1554.

Toda češki bratje so imeli kljub temu veliko zadrego. Njihov poglavitni duhovnik, škof-sodnik Jan Augusta je bil v ječi na Křivoklátu, poleg tega se je raznesla govorica, da ga je kraljevska justica itak pokončala. Zato je prišlo do volitev, na katerih je bil 1557. med drugimi za novega škofa čeških bratov izvoljen Jan Blahoslav.